

<https://rpil.ui.ac.ir/?lang=en>

Textual Criticism of Persian Literature

E-ISSN: 2476-3268

Document Type: Research Paper

Vol. 17, Issue 1, No. 65, Spring 2025

Received: 19/10/2024

Accepted: 05/02/2025

Explanation of Several Terms in the Field of Textiles in the Poetry of Shafarvah Isfahani and the Completion and Correction of Dictionaries

Shohrat Marefat

The Language Research and Literary Studies Group, Academy of Persian Language and Literature, Tehran, Iran
sh.marefat@apll.ir

Abstract

The correction of old texts is, on the one hand, effective in completing and correcting dictionaries, and on the other hand, paying attention to some repetitive elements in these texts can be the basis for compiling specialized dictionaries, which is one of the needs of researchers. One of the specialized dictionaries needed is that of textiles. In the poems of Sharaf al-din Shafarvah Isfahani, the poet, composer, and preacher of the 6th century A.H., there are terms in the field of textiles that are new and not found in Persian dictionaries. Some of these terms also add ancient evidence to the entries of dictionaries that lack citations. In this study, based on the manuscripts of *Diwan Shafarvah*, we have corrected some terms in Shafarvah's poetry and explained these terms considering the intratextual elements and ancillary sources. Apart from the Persian terms, some of these terms have entered Shafarvah's poetry from the Arabic language, with some having Quranic roots, while others come from the Turkish language, a language with which Shafarvah was familiar during his time. Over time, some of these terms have lost their pronunciation and even drifted away from their original meanings, leading to distortions and corruption in them.

Keywords: Divan Sharaf al-din Shafarvah Isfahani, Dictionary, Textiles.

Introduction

One of the recurring elements in the poetry of Sharaf al-Din Shafarvah is the result of the poet's attention to various types of textiles, which also introduces novelties in the realm of language and figures of speech. The high frequency of the fabrics used in Shafarvah's poetry and his precision in employing them indicate the poet's familiarity with these types. In this study, with an emphasis on the poetic innovations of Shafarvah, the different types of fabrics in the poetry of this 6th-century poet are discussed. These types are explained with the help of ancient auxiliary sources. Investigating these types also corrects the mistakes and errors that have found their way into other texts, including dictionaries. Additionally, it should be noted that some of the fabrics mentioned in Shafarvah's poetry are not found in famous Persian dictionaries, and sometimes there is no evidence for them, or the evidence is not ancient.

In this study, we aim to answer the following three research questions:

1) What role do the terms related to textiles in Shafarvah's *Divan* play in completing the entries and evidence in Persian dictionaries?

*Corresponding author

2476-3268© The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

[10.22108/rpil.2025.143065.2392](https://doi.org/10.22108/rpil.2025.143065.2392)

- 2) Do they have a role in refining the definitions in these dictionaries? Is this a reciprocal role?
- 3) Did Shafarvah know these textiles from his own lived experience, having seen them in Isfahan during the 6th century, or are these terms from other languages and cultures that made their way into his poetry?

Materials and Methods

In this study, with a critical approach and with reference to manuscript sources, corrections were made to terminology in the field of textiles, and a more precise definition of them was provided. The focus of this research was on the manuscript sources of Shafarvah's poetry, and in addition, ancillary sources were also utilized to resolve difficulties.

Research Findings

Paying attention to recurring elements in ancient texts allows the editor to resolve some of the difficulties in the text based on internal information. The mutual relationship between these texts and dictionaries is also instrumental in correcting certain errors and oversights, assisting in the correction and completion of both the text and the dictionaries. In this study, based on the poetry of Shafarvah, several terms in the field of clothing were explained. Considering this evidence, new entries (Lashkari: This is a garment that apparently was worn in battle, a military uniform; Moshahhar: A garment that has been sewn with an edge for ornamentation, and this edge has a color contrasting with the fabric; and Najmi: A type of garment that has star-like and clearly shiny patterns) were added to the dictionaries, and evidence for undocumented entries (Patabe: A thick fabric in the form of a wide strip that men would wrap around their lower legs from the bottom to just below the knee, multiple times, to keep their legs warm and maintain agility in their movements; Mojaddad: It is a fabric that has diverse lines and colors, and it is an adjective for textiles like tents, cloaks, and rugs with diverse lines and colors; Matrah: carpet, Me'zar / Mayzar: loincloth) was provided.

Errors in some definitions (Torkani: A type of women's coat, 'Adni: A type of garment attributed to 'Adn) in the dictionaries were corrected, and the true author of some verses, which had been mistakenly attributed to another poet, was identified. Shafarvah borrowed some of these terms from religious sources and Arabic texts, which are linked to his profession. Several of these terms, given that they appear in the poetry of contemporaneous poets from his city, must belong to types that were well-known in Isfahan during that era, and Shafarvah would have been familiar with them.

Discussion of Results and Conclusions

Research into ancient texts, especially those predating the 7th century AH that have not been published, and focusing on those texts while paying attention to their central and recurring elements, provides a means for the researcher to consider various elements. In the linguistic domain, these elements add new words and compounds to dictionaries. Ancient evidence is found for entries. Errors and omissions in dictionaries and other texts are corrected. In addition to linguistic findings, these studies have many anthropological values. Paying attention to intertextual and intercultural relations in these elements enables the researcher to achieve numerous linguistic and cultural results and has many ancillary benefits. A *divan* like that of Sharaf al-din Shafarvah Isfahani, a poet and preacher who lived in the 6th century AH, is one such text.

Shafarvah's *Divan* has not yet been published, and the theses compiled about him are not very reliable and have many errors and omissions, including poems by several poets attributed to Shafarvah's *Divan*, blatant historical errors, or errors and omissions in terms of meter, grammar, and vocabulary that have distanced it from what the poet composed. Therefore, these sources are practically unreliable sources for research about this poet. Sharaf al-din Shafarvah, while being a preacher, also engaged in poetry. Vernacular elements influenced by Sharaf al-din's profession have found their way into the text of his *Divan*, and we see a manifestation of this in the various textiles present in his *Divan*. Furthermore, Shafarvah's underlying religious thought and his deep familiarity with religious and interpretive texts have caused some of his terms in the field of textiles to have a religious infrastructure. The poet also knew some of these textiles through intercultural relations. On the other hand, Shafarvah's relationships with the notables of Isfahan, Azarbaijan, and even beyond that, Damascus and the Levant, have introduced other elements in this field into the language and poetry of this poet. In this study, based on five copies of manuscript sources of Shafarvah's *Divan*, the author has addressed the recognition and definition of some of these terms in the field of textiles.

متن‌شناسی ادب فارسی

سال هفدهم، شماره یک (پیاپی ۶۵)، بهار ۱۴۰۴، ص ۸۳-۶۷

تاریخ وصول: ۱۴۰۳/۷/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷

مقاله پژوهشی

توضیح چند اصطلاح در حوزه منسوجات در شعر شفروه اصفهانی و تکمیل و تصحیح فرهنگ‌های لغت

شهرت معرفت^{ID}، گروه پژوهش‌های زبانی و تحقیقات ادبی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، ایران

sh.marefat@apll.ir

چکیده

تصحیح متون کهن ازسویی در تکمیل و تصحیح فرهنگ‌های لغت مؤثر است و ازسوی دیگر، توجه به برخی از عناصر تکرارشونده در این متون می‌تواند اساس تدوین فرهنگ‌های تخصصی باشد که یکی از نیازهای پژوهشگران است. یکی از این فرهنگ‌های تخصصی مورد نیاز، فرهنگ منسوجات است. در شعر شرف‌الدین شفروه اصفهانی، شاعر، نویسنده و واعظ قرن ششم هجری، اصطلاحاتی در حوزه منسوجات آمده است که تازگی‌هایی دارد و در فرهنگ‌های لغت فارسی دیده نمی‌شود. برخی از این اصطلاحات نیز شواهد کهنی را به مدخل‌های بی‌شاهد فرهنگ‌ها می‌افزاید. در این مقاله براساس نسخه‌های خطی دیوان شفروه، به تصحیح چند اصطلاح در شعر شفروه پرداخته و با توجه به عناصر درون‌متنی و منابع جنبی، این اصطلاحات توضیح داده شد. گذشته از اصطلاحات فارسی، برخی از این اصطلاحات از زبان عربی به شعر شفروه راه یافته است که شماری از آنها بن‌مایه‌های قرآنی دارد و برخی دیگر، از زبان ترکی که شفروه دست‌کم با واژگان این زبان در روزگار خود برخورد کرده و با آنها آشنا بوده است. برخی نیز در گذر زمان، تلفظشان فراموش شده و تحریف‌ها و تصحیف‌هایی در آنها راه یافته است و حتی از معنای اصلی خود دور شده‌اند.

واژه‌های کلیدی

دیوان شفروه اصفهانی، فرهنگ لغت، منسوجات

مسئول مکاتبات

2476-3268© The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

[10.22108/rpll.2025.143065.2392](https://doi.org/10.22108/rpll.2025.143065.2392)

۱. مقدمه

شرف‌الدین شفروه اصفهانی، شاعر و واعظ قرن ششم هجری است. وی در عین شاعری، به وعظ نیز می‌پرداخته است. شفروه ذولسائین بوده و سخنان واعظانه خود را در کتابی با عنوان *اطباق الذهب فی المواعظ و الخطب* گرد آورده است؛^۱ گذشته از این کتاب، دیوان شعری دارد که ارزش‌های زبانی و ادبی بسیاری دارد و علاوه بر آن، اطلاعات تاریخی، جغرافیایی، جامعه‌شناسی و نیز مردم‌شناسی درخور توجهی در آن است که در شناخت اصفهان آن عصر، سودمند است.^۲

یکی از عناصر تکرارشونده در شعر شرف‌الدین شفروه، نتیجه توجه شاعر به انواع منسوجات است که تازگی‌هایی در حوزه زبان و صور خیال نیز دارد. شمار فراوان انواع منسوجات در شعر شفروه و توصیف‌های دقیق وی از این انواع، نشان از آن دارد که شفروه با انواع منسوجات آشنا بوده است. شاعر در مدح یکی از ممدوحان خجندی خود، یعنی صدرالدین محمد بن عبداللطیف ثابت خجندی که دچار بیماری شده، چنین گفته است، چنین می‌گوید:

ششتری پوش و لشکر[ی] برکش	وان و این را به هم بدل فرمای...
جامه پنبه نیست لایق تو	چه گنه کرد رومی و دیبای...
حلّه عافیت لباس تو بس	از بریشم تو را چه ساز و نوای...
خم و اضلاع پیچ دستارت	نردبان پاینده‌های بام سرای...
همچو آتش که زار می‌سوزد	باز برپوش اطلس و خارای

(نسخه «ه»، برگ ۶۲)

نیز گاه در توصیف عناصر طبیعی از انواع منسوجات استفاده کرده است:

در رخت کشید بید سنجاب کبود چون گربه که پوستین موشان دارد

(نسخه «ه»، برگ ۱۸۲)

یا:

فاخته خرقه تحت‌الحنک از^۳ سر بکشید با پلاس سیه زاغ به بستان آمد

(نسخه «ه»، برگ ۲۷)

و گاه به ویژگی‌های برخی از این منسوجات در شعرش اشاره می‌کند:

او زیر شب چتر به مه ماند و باز دشمنان از سبکی و خنکی کتان‌اند

(نسخه «ه»، برگ ۱۰۴)

برخی از منسوجاتی که در شعر شفروه آمده است، در فرهنگ‌های لغت مشهور فارسی نیست و گاه شاهدی ندارد یا شاهد آن کهن نیست. در این مقاله با تأکید بر این تازگی‌ها انواع منسوجات در شعر این شاعر قرن ششم هجری بررسی و با کمک منابع جنبی کهن توضیح داده شد.

فهرستی از انواع منسوجات در دیوان شفروه و فراوانی آنها:

نام منسوج	شمار تکرار در دیوان	نام منسوج	شمار تکرار در دیوان
ابرہ	۲	سریند	۱
ابریشم / بریشم	۲	سنباب	۴
ادیم	۳	سندس	۲
اطلس و انواع آن (سبز، سرخ، کحلی)	۱۲	شادروان	۳
ایازی	۴	شب‌پوش	۲
بازافکن	۱	شستر / ششتری	۴
براتی	۴	شعر	۱
برقع	۲	شقه	۲
برگستوان	۲	صدره	۱
پاتابه	۱	طیلسان	۹
پرنیان	۴	عدن / عدنی	۲
پشم	۲	فرجی	۱
پشمینه	۲	فرش و انواع آن (پیروزه، حریر، دیبا)	۴
پلاس	۳	فوطه	۱
پنبه	۶	قاقم	۱
پود و تار	۱	قبا / قبای	۱۹
پوستین	۳	قرطه	۴
پوستین موشان	۳	قصب	۷
تار ریسمان	۱	قنداز	۱
تار قصب	۳	کتان	۶
ترکانی	۱	کرباس	۱
توزی	۱	کرته	۱
ثیاب	۲	کسوت	۱۱
ثیاب در معنی ازار	۱	کفن	۱۴
جامه	۱۹	کله	۷
جامه خواب	۱	کمسان	۱
جبه	۲	کیسه حریر	۱
جل	۱	گلیم	۵
جوشن	۸	لاد	۲
چادر	۴	لباس سرخ یا لعل	۲
حریر	۴	لباس ماتم	۱
حله	۷	لباس مار	۱
خارای	۱	لحاف	۶
خرقه	۸	لشکری	۱
خرقه تحت الحنک	۱	مجدد	۱
خفتان	۳	مشهر	۱
خلعت و انواع آن	۹	مطرح	۱

نام منسوج	شمار تکرار در دیوان	نام منسوج	شمار تکرار در دیوان
(اطلس سبز، دوخته، سنجاب)			
دراعه	۱	معجر	۳
درع	۵	ملمع	۲
دستار	۸	موزه	۱
دلُق	۹	میزر	۱
دِیا / دیبای	۳	نازبالش	۱
ردا / ردای	۵	نجمی	۱
رشته لیف	۱	نسیج	۱
رومی	۱	نمد	۱
زبرپوش	۱	نمد ترکمانی	۱
زربفت	۲	نیفه	۱
زره	۴	وطا	۱
زبرپوش	۲	یلک	۱
سرآغوش	۱		

۱-۱. پرسش‌ها و فرضیه‌ها

در این مقاله، در پی پاسخ به چند پرسش هستیم:

- اصطلاحات حوزه منسوجات در دیوان شفروه چه نقشی در تکمیل مدخل‌ها، شواهد فرهنگ‌های فارسی و تصحیح تعاریف آنها دارد؟ و آیا این نقش متقابل است؟
- آیا شفروه این منسوجات را از تجربه زیسته خود می‌شناخته و در اصفهان و در قرن ششم آنها را دیده است یا اصطلاحاتی است که از زبان و فرهنگی دیگر به زبان و شعر وی راه یافته است؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

دیوان شفروه تاکنون چاپ نشده و نگارنده در حال تصحیح این دیوان است. دو پایان‌نامه ارشد و دو رساله دکتری با موضوع تصحیح دیوان شفروه انجام شده است که هریک به دلیل خطاها و سهوهای فراوانی که دارند، گزارش منقحی را از شعر شفروه به دست نمی‌دهد:

۱. مطالعه در احوال و آثار شرف‌الدین شفروه اصفهانی و تصحیح دیوانش؛ رساله دکتری، دانشگاه تهران؛ مرتضی جعفری؛ ۱۳۴۷.

۲. تصحیح نسخه منتخب اشعار شرف‌الدین شفروه محفوظ در کتابخانه موزه بریتانیا؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد نجف‌آباد)؛ کیومرث نکوئی؛ استادان راهنما: جمشید مظاهری / مسیح بهرامیان، استاد مشاور: محمد فشارکی؛ ۱۳۷۴.

۳. تصحیح بخشی از دیوان شرف‌الدین شفروه اصفهانی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، عصمت اسماعیلی؛ استاد راهنما: امیرانو کریمی فیروزکوهی؛ ۱۳۷۴.

۴. تصحیح انتقادی دیوان شرف‌الدین شفروه اصفهانی براساس تمام نسخه‌های موجود و تحقیق در زندگی، آثار و سبک شاعر؛ رساله دکتري، دانشگاه تهران؛ عصمت اسماعیلی؛ استاد راهنما؛ امیربانو کریمی فیروزکوهی، استادان مشاور: عزیزالله جوينی / برات زنجانی، ۱۳۸۰.

همچنین، در مقاله‌ای با عنوان «دو اصطلاح حوزه البسه از دیوان شرف‌الدین شفروه اصفهانی»، به بررسی و توضیح دو اصطلاح «ایازی» و «براتی» در دیوان شفروه پرداخته شده است (نک: معرفت، ۱۴۰۱، ص. ۱۴۳-۱۶۰).

۲. تازگی‌های زبانی - اصطلاحی شعر شفروه در حوزه منسوجات

پاتابه: این کلمه را با صورت‌های مختلفی در متون آورده‌اند؛ از جمله پاتابه، پاتوه، پاتوه و... «پاتابه»، «پارچه‌ای کلفت به صورت نواری پهن که مردان چندین دور از پایین تا زیر زانو، برای گرم نگه داشتن پا و چالاکي در رفتار به ساق پا می‌پیچیده‌اند» (کسایي، ۱۳۷۵، ص. ۱۳۵). «پاتابه» در لغت‌نامه شاهی ندارد. این کلمه در شعر شرف‌الدین شفروه آمده است:

دیجور بلا جهان گرفت، ای شمع پاتابه بخواه و موزه در پا کن
(نسخه «ه»، برگ ۴۹)

«پاتابه خواستن و موزه در پا کردن» کنایه است از آماده رفتن شدن.

پوستین موشان: در یکی از نسخه‌های خطی شعر شفروه، دو بیت رباعی به نام این شاعر آمده است که بیت دوم آن چنین است:

در رخت کشید بید سنجاب کبود چون گربه که پوستین موشان دارد
(نسخه «ه»، برگ ۱۸۲)

دیگران نیز تصویر سنجاب پوشیدن بید را آورده‌اند:

گل ز گرما می‌بیندازد بغلتاق حریر مشک‌بید سرددم سنجاب می‌پوشد چرا
(جمال‌الدین اصفهانی، ۱۳۲۰، ص. ۹)

یا:

پوشیده بیدمشک ز سنجاب پوستین یعنی که پر ز برف شکوفه است شاخسار
(مجد همگر، ۱۳۷۵، ص. ۴۹۸)

از پوست جانورانی مثل آس، دله، روباه، سگ آبی، سمور، سنجاب، فنک، قاقم و... پوستین فراهم می‌آورده‌اند. یکی از انواع پوستین را از پوست «موش خرما» تهیه می‌کرده‌اند. «موش خرما» جانوری است از راسته جوندگان که از پوستش برای فراهم آوردن لباس بهره می‌جسته‌اند. برخی موش خرما را همان قاقم دانسته‌اند: «قاقم (= موش خرما = Squirrel) به سنجاب نزدیک است» (جرجانی، ۱۳۶۹، ص. ۲۰). در بیت شفروه ظاهراً منظور همین جانور است و رنگ پوست این جانور سیاه بوده است. «سمور سیه نوعی از پوستین سیاه است که نفیس‌ترین پوستین‌ها است و سمور و قاقم و قندز و سنجاب و امثال آن، همه نام موشان و روبهان است که اکنون نام پوستین آنها شده» (گلوی، بی‌تا، ص. ۹۳).

«گر به» در مصراع دوم بیت شفروه، تداعی‌کننده «گر به‌بید» نیز هست که همان بیدمشک یا نوعی از بیدمشک است.^۴ (نک: لغت‌نامه، ذیل «گر به‌بید»).

تُرکانی: لغت‌نامه در تعریف «تُرکانی» آورده است: «پاپوشی (?) از جنس فرجی که زنان ترک می‌پوشند». در تعریف لغت‌نامه تناقضی است و آن اینکه چگونه پاپوش، از جنس فرجی (نوعی قبا) می‌تواند باشد؟ ظاهراً در برخی از فرهنگ‌ها، «بالاپوش» را به‌خطا «پاپوش» آورده‌اند؛ حال آنکه در فرهنگ‌های دیگری در تعریف «تُرکانی» آمده است: «بالاپوشی از جنس فرجی که زنان ترک پوشند» (برهان، ۱۳۴۲، ص. ۴۸۷؛ ۴۸۸؛ ابراهیم بن نور، ۱۸۰۶ق، ص. ۳۱۶؛ Vullers, 1855, p. 437) که همین نیز صحیح است.

بیت شفروه که تنها شاهد فرهنگ‌ها برای این کلمه است، مؤید «تُرکانی» در معنای بالاپوش زنان ترک است:

تُرکان به موافقت برآمد
تُرکانی و پیرهن ببخشید
(نسخه «ه»، برگ ۸۳)

از بیت شفروه برمی‌آید:

- تُرکانی را زنانِ بزرگِ ترک‌نژاد چون تُرکان خاتون می‌پوشیده‌اند.

- این جامه از جمله جامه‌هایی بوده است که به‌هنگام شادی به کسی می‌بخشیده‌اند.

دارالجُلُود: شفروه در بیتی از قصیده تحمیدیه‌اش آورده است با این صورت:

عاملِ دارالجُلُود نام نهاده
از همه سیارگان سهیل یمان را
(نسخه «ه»، برگ ۶)

«دارالجُلُود» مرکب از «دار: خانه» + «جُلُود: جِ جلد: پوست»؛ دباغ‌خانه، جایی که در آنجا پوست‌ها را می‌پیرایند. کمال اسماعیل، شاعر همشهری و هم‌روزگار با شفروه، در قطعه‌ای تقاضایی، در توصیف اسب خود گفته است:

گر به دار الجُلُود برگ‌گذرد
بگریزد ز گنبد او دباغ
(کمال‌الدین اسماعیل، ۱۳۴۸، ص. ۴۶۸)

دستارِ عیسوی: شفروه در یکی از ابیات قصیده‌های کوتاه واعظانه خود چنین می‌گوید:

دستارِ عیسوی به جو خر گرو مکن
یوسف ز بهر هژده درم در بها مدار
(نسخه «خ»، برگ ۱۵۵)

منسوبات به عیسی (ع) در منابع چند چیز است: جیب عیسوی، خر عیسوی، خُم عیسوی، دَم / نطق / نَفَس عیسوی، دین عیسوی، ردای عیسوی^۵ و... یکی دیگر از منسوبات به عیسی، «دستار» است و دستار به چیزی گرو نهادن، بارها در متون فارسی آمده است.

در نسخه «ص» (صفحه ۲۳۷)، به‌جای «عیسوی»، «عَبْقَری» (منسوب به عَبَر) آمده است؛ «عَبْقَر» نام دهی است که هر چیز خوب و نیکو را بدان‌جا نسبت کرده‌اند و به نوشته اعراب، آنجا از مکان‌های جنیان است (الراغب الأصفهانی، ۱۹۹۹م، ص. ۶۶۵). یکی از معانی «عَبْقَری» را فرهنگ‌ها نوعی گستردنی فاخر و دیبانگارین آورده‌اند (نک: لغت‌نامه، ذیل همین مدخل). شواهدی که در لغت‌نامه برای «عَبْقَری» آمده است، بر رنگ سبز این گستردنی تأکید دارد (الراغب الأصفهانی، ۱۹۹۹م، ص. ۶۶۵). «عَبْقَری» از کلمات قرآنی نیز هست: «مُتَّكِنِينَ عَلَى

رَفَرَفَ خُضْرَ وَ عَبْقَرِيَّ حَسَانَ (الرحمن/۷۶) و در آنجا نیز در معنی گستردنی آمده است. در تفاسیر آورده‌اند که عرب، هر موشی (= نگارین) را «عَبْقَرِي» می‌نامد که منسوب به همان سرزمینی است که پیش از آن گذشت (البغوی الشافعی، ۲۰۰۰م، ص. ۳۴۶).

«عَبْقَرِي» هرچند خطای مسلم نیست؛ اما در بیت مورد بحث از شفروه، براساس قراین درون‌متنی، «عیسوی» بر «عَبْقَرِي» ترجیح دارد؛ چراکه ازسویی «خر» عیسی مشهور است و به قرینه آن «عیسوی» می‌تواند صحیح باشد و دیگر آنکه آمدن اسمی عَلم در مصراع دوم، یعنی «یوسف» تأیید دیگری است بر صحت «عیسی» در بیت نخست.

رشته لیف: شفروه در تغزل قصیده‌ای که در توصیف کشتی چنین آورده است:

تنش ز تخته ساج و رگش ز رشته لیف نوان ز آب روان و دوان ز باد هوا

(نسخه «ک»، ص. ۱۲۰)

منظور از «رگ» کشتی، رسی است ستبر که آن را از لیف (رشته‌ها و تارهای درخت خرما) یا برگ نخل می‌بافتند و کاربردهای مختلفی داشت؛ ازجمله اینکه به‌جای استفاده از میخ، تخته کشتی را با این الیاف می‌بستند و درزهای کشتی را نیز با آن می‌گرفتند: «از سیستان لیف‌های قوی آورده بودند، چنان‌که هر لیفی را اشتري برداشته بود و بدان لیف‌ها کشتی‌ها را نیز بستند و تجویف‌های کشتی را به حشو بیاکنند» (گردیزی، ۱۳۱۵، ص. ۶۴). این لیف را از درخت نارگیل نیز فراهم می‌کرده‌اند (افشار، ۱۳۴۰، ص. ۵۵۵).

زبرپوش: صفت فاعلی، مرکب از «زبر» (بالا) + «پوش» (بن مضارع). تنها شاهد فرهنگ‌ها برای «زبرپوش»

در معنی «لحاف و روانداز» این بیت شفروه است:

فلک گر چه زبرپوش وجود است به چشمش سخت خلقان می‌نماید

(نسخه «ه»، برگ ۲۳)

از بیت شفروه برمی‌آید که «زبرپوش» نباید خُلْقان (ج خلَق: کهنه و فرسوده) باشد.

شعر نجمی: شفروه قصیده‌ای دارد با ردیف «آفتاب». در این قصیده بیتی آمده است با این صورت:

زیبید که از حیای عروسان فکر تو سازد ز شعر نجمی شب معجر آفتاب

(نسخه «ه»، برگ ۹)

«شعر» نوعی جامه ابریشمین نازک است که گفته‌اند رنگ آن سیاه است (نک: لغت‌نامه، ذیل همین مدخل) و

شاهد شعری شفروه نیز این سیاهی را تأیید می‌کند. ظاهراً در بیت دیگر شفروه نیز به این سیاهی شعر چنین اشاره شده است:

گرد کافور که بر کوکب روشن دیده است تا ببینند یکی شعر تنک بر بدنش

(نسخه «ه»، برگ ۱۳۴)

و اصل کافور و رنگ برخی از انواع آن سیاه است (عطرنامه علایی، ۱۳۴۷، ص. ۲۶۱).

«نَجْمِي» (نجم + پسوند «ی» نسبت، منسوب به نجم)، ظاهراً اشاره دارد به نوعی جامه که نقش‌های ستاره‌گون

و گویا براق داشته است و «نَجْمِي» در این معنی در فرهنگ‌ها نیامده است. کلمه مترادف با «نَجْمِي»، یعنی «مُکَوَّب» (ستاره‌نشان) نیز به همین جامه اشاره دارد.

«معجر» در بیت شفروه در معنای روبند و نقاب است. «معجر» در این معنی در شعر دیگران نیز آمده است:

ستمکاران و جباران بپوشیدند از بیمت همه سرها به چادرها، همه رخها به معجزها
(منوچهری، ۱۳۳۸، ص. ۴)

عَدَن / عَدَنی: در یکی از قصیده‌های کوتاه شفروه بیتی آمده است با این صورت:

بخت برنای تو در پیراهن عدنی ملک

(نسخه «ه»، برگ ۸۳)

سخت موزون است، یا رب، چشم بد زو دور دار

«پیراهن عدنی» نوعی جامه است منسوب به عَدَن و نیز «عَدَن» نام محله‌ای است در نیشابور که در آنجا بُردهایی می‌بافند که بر روی آن سکه‌ای می‌زنند که آن را «سکه عدنی کوبان»^۶ می‌نامند. در این محله که آن را کوی «عدنی کوبان»^۷ می‌نامند، افرادی با عنوان «عدنی» به کار کوبیدن و شستن این جامه‌ها می‌پرداخته‌اند (السمعانی، ۱۹۸۸م، ص. ۱۶۵). این محله ظاهراً نام خود را از همین کاری که در آنجا می‌شده است، گرفته است. «عدنی» را در لغت‌نامه با تلفظ «عدنی» آورده‌اند که به نوشته صاحب‌الأنساب، این تلفظ در این معنی خطاست و «عدنی» و «عدنی» منسوب به دو جای مختلف‌اند (القیسرانی، ۱۸۶۵م، ص. ۱۰۷؛ نیز نک: لغت‌نامه، ذیل «عدنی»). ظاهراً مؤلفان لغت‌نامه، «عَدَن» نیشابور را با «عَدَن» یمن^۸ اشتباه کرده‌اند. در متون کهن از انواع منسوجات عدنی نام برده شده است و این نوع از انواع نیکوی منسوجات است: «قمیص جید هروی یشم الأرض، و قلنسوة جیده، و طیلسان مروزی و رداء عدنی»^۹ (ابن‌اثیر، ۲۰۰۳م، ص. ۴۳۱). با توجه به «هروی» و «مروزی»، «عدنی» نیز باید منسوب به یکی از شهرهای ایران و از سرزمینی نزدیک به هرات و مرو باشد. در اینجا دو نکته گفتنی است: یکی آنکه نیشابور یکی از مراکز صنعت بافندگی ایران در روزگار قدیم بوده است و دیگر آنکه بیت شفروه تأییدی است بر صحت تلفظ «عَدَن».

شفروه در جای دیگری گفته است:

پیرهن دولتش که جامه عدن است ابره این هفت‌پاره جبّه طاق است

(نسخه «ه»، برگ ۹۱)

لاد: «لاد» معانی مختلفی دارد. یکی از معانی آن، دیبای نازک و لطیف است که برخی گفته‌اند رنگ آن سرخ است. در شعر شفروه شواهدی برای این کلمه در این معنی آمده است. یکی در بیتی از یکی از غزل‌های وی با این صورت:

اینک اینک ز کاروان بهار رزمه پرنیان و لاد آمد

(نسخه «ه»، برگ ۱۰۰)

مصراع دوم این بیت در نسخه «ه» چنین است:

رزمه پرنیان و لاد آمد

این بیت را برخی از فرهنگ‌ها به نام قطران تبریزی آورده‌اند، حال آنکه در بسیاری نسخ، «ه» نام شفروه است و نیز بیت دیگری از همین غزل را منابع از آن شفروه دانسته‌اند:

دی - که پایش شکسته باد - برفت گل - که عمرش دراز باد - آمد

(آذر بیگدلی، ۱۳۳۶، ص. ۹۴۹)

شفروه در قصیده‌ای کوتاه نیز «لاد» را در همین معنی به کار برده است:

گل ز بیاع خانۀ جـودت رزمۀ لاد و پرنیان بسته
(نسخهٔ «ه»، برگ ۱۳۵)

این قصیده را تنها در یکی از نسخه‌های در دسترس از شفروه یافتیم و «لاد» در این نسخه ناخوانا است:

گل ز بیاع خانۀ جـودت رزمۀ لاد و پرنیان بسته

و ما آن را با توجه به بیت پیشین از شفروه حل کردیم.

لباس مار: شفروه در توصیف رزم‌آوری ممدوح در یکی از قصایدش چنین آورده است:

ز جوشن چون لباس مار پوشد ز نیزه شکل ثعبان می‌نماید
(نسخهٔ «ه»، برگ ۲۳)

جاحظ در *الحیوان*، پوست مار را از جملهٔ نیکوترین پوست‌ها برای لباس برمی‌شمارد که سبک و نرم است و

ترکیب شگرفی دارد (الجاحظ، ۲۰۰۳م، ص. ۳۴۵).

لشکری: شفروه در بیتی، «لشکری» را در مقابل «ششتری» آورده است:

ششتری پوش و لشکر[ی] برکش وان و این را به هم بدل فرمای
(نسخهٔ «ه»، برگ ۶۲)

«ششتری» (منسوب به شوشتر) نوعی جامهٔ بهایی است و شاعر «لشکری» را در مقابل آن آورده است.

«لشکری» منسوب به لشکر است و در اینجا جامه‌ای (لباس نظامی) است که ظاهراً آن را در جنگ می‌پوشیده‌اند.

«لشکری» در این معنی در فرهنگ‌های مشهور فارسی نیامده است؛ اما باز هم در متون فارسی شاهد دارد. در

تاریخ سیستان «جامهٔ لشکری» را در برابر «سلب علما و فقها و طاق [در اینجا ردا] و طیلسان» آورده‌اند: «امیر

خلف را چون کارها مستقیم شد... جامهٔ لشکری بر طاق نهاد و سلب علما و فقها پوشید و طاق و طیلسان»

(*تاریخ سیستان*، ۱۳۶۶، ص. ۳۴۲). نیز مسعود سعد سلمان گفته است:

جوشن و برگستان از خز بپاید ساختن کاینک آمد با لباس لشکری باد خزان

(مسعود سعد سلمان، ۱۳۶۴، ص. ۵۵۴)

مُجدد: شفروه در بیتی در مدح اتابک نصره‌الدین محمد جهان پهلوان (از اتابکان ایلدگری) آورده است:

ای بزرگی که بر قد قدرت کسوت خواجگی مجدد شد

(نسخهٔ «ه»، برگ ۳۴)

«مجدد» در این بیت، گذشته از معنای «نو شده»، به قرینهٔ «کسوت»، معنای ایهامی دیگری نیز دارد و می‌دانیم

که یکی از علاقه‌های شاعرانهٔ شفروه، توجه به انواع ایهام است. در لغت‌نامه، ذیل «مجدد» آمده است: کساء

مجدد: چادر یا گلیمی که خطوط مختلف دارد و در این معنی هیچ شاهی برای آن در فرهنگ‌های مشهور

فارسی نیامده است و «مجدد» در این معنی با کسوت ایهام تناسب دارد.

«مجدد» از ریشه «جُدَد» و از نظر ساخت صرفی، اسم مفعول است و در معنای چیزی است که خطوط و رنگ‌های متنوعی دارد و صفتی است برای منسوجاتی مثل چادر، قبا، گلیم با خطوط و رنگ‌های متنوع (نک: الفراهیدی، ۱۴۱۰ق، ص. ۱۰). «جُدَد» از همین ریشه و با همین معنی در قرآن آمده است: «أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٍ» (فاطر/ ۲۷) «نمی‌بینی که الله فروفرستاد از آسمان آبی تا بیرون آوردیم به آن آب، میوه‌ها، گوناگون رنگ‌های آن، و از کوه‌ها راه‌های پیداشده از روندگان، خط‌های سپید و خط‌های سرخ، گوناگون رنگ‌های آن، و کوه‌ها و سنگ‌های سخت سیاه» (میلدی، ۱۳۷۱، ص. ۱۷۱).

مُشَهَّر: در یکی از ابیات شفروه در توصیف نابسامانی‌ها و پریشانی‌های شهر اصفهان در آن روزگار آمده است:

شایستی از زمانه بدریدی از گریبان تا دامن قیامت شش صدره مشهَر^{۱۰}
(شمس حاجی، ۱۳۸۸، ص. ۳۶۷)

در سفینه شمس حاجی، این بیت با این صورت آمده است که معنای روشنی ندارد. بیت در محاسن اصفهان نیز چنین است:

شایستی از زمانه بدریدی از گریبان تا دامن گریبان شش صدره مششدر
(مافروخی اصفهانی، ۱۳۲۸، ص. ۱۱۸)

که ضبط محاسن اصفهان نیز مبهم است. در نسخه «ه» (برگ ۴۴) ضبط بیت چنین است:

تایسته از زمانه بدریدم از گریبان تا دامن گریبان شش صدره مشهَر

توجه به انواع منسوجاتی که در این بیت شفروه آمده است و شناخت آنها، در حل دشواری‌های بیت راه‌گشا است:

- «صدره» در معنای نیم‌تنه است.

- «گریبان» و «دامن» نیز از اجزای جامه‌اند؛ اما در ضبط سفینه شمس حاجی، «دامن قیامت» بی‌معناست و در ضبط محاسن اصفهان و نسخه «ه» «از دامن گریبان تا دامن گریبان دریدن» نیز معنایی ندارد. «قیامت» تحریف «قبایت» است و دیگران نیز «دامن قبا» را به کار برده‌اند:

پیـراهن چـرخ را گریـبان شـد از مرتبـه دامن قبا ی مـن
(وطواط، ۱۳۳۹، ص. ۳۹۶)

- و اما «مُشَهَّر» نیز که در محاسن اصفهان، به قرینه «شش» و ناشناخته بودن کلمه، به صورت «مُششدر» (از اصطلاحات شطرنج و کنایه از درمانده و متحیر) آمده است، از اصطلاحات منسوجات است.

«مُشَهَّر» اسم مفعول است از ریشه «شهر». جامه‌ای است که برای زینت، کناره‌ای بر آن دوخته باشند و این کناره، رنگی مخالف با رنگ پارچه داشته است (دوزی، ۱۹۸۰م، ص. ۳۷۰، ذیل «مُشَهَّره») و فرهنگ‌های مشهور فارسی، «مشهَر» را در این معنی ضبط نکرده‌اند،^{۱۱} باوجود اینکه شواهد دیگری برای این کلمه در متون کهن فارسی آمده است:

از جـود قبا داری پوشـیده مشـهَر وز مجد بنا داری بر برده مشـید
(رودکی سمرقندی، ۱۳۷۶، ص. ۱۳۲)

نیز: «دهد که پیک حضرت بود، قباچهٔ حریر مشهر پوشیده» (وراوینی، ۱۳۸۹، ص. ۷۱۲).

در هر دو شاهد اخیر، «مشهر» با «قبا» آمده است که تأیید دیگری بر صحت بیت شفروه با این صورت: شایستی از زمانه بدریدی از گریبان تا دامن قبایت شش صدرهٔ مشهر
مَطْرَح: فرهنگ‌ها یکی از معانی «مطرح» را فرش آورده‌اند. این کلمه در این معنی در فرهنگ‌ها شاهی ندارد. شفروه گفته است:

مطرح دربان خاصست سندس رو[ح]القدس مقود سگبان تو زنجیر کلب [روم] باد
 (نسخهٔ «ه»، برگ ۳۶)

نیز:

سندس سبز فلک که طاق وجود است مطرح لب صفهٔ سرای تو بادا
 (نسخهٔ «ه»، برگ ۷۸)

مَلَمَع: اسم مفعول از ریشهٔ «لمع». شفروه در بیتی از یکی از قصیده‌های کوتاهش آورده است:
 به بارگاه جلالتش کمینه‌شادروان به از مَلَمَع کروبیان رضوان بود
 (نسخهٔ «ه»، برگ ۲۲)

از بیت شفروه چند نکته دربارهٔ «مَلَمَع» برمی‌آید:

- نوعی منسوج است.
- به قرینهٔ «کمینه‌شادروان» (شادروان: فرش) در مصراع نخست، «مَلَمَع» نیز فرش است.
- بهایی است.

«مَلَمَع» در این معنی در شعر دیگران نیز آمده است:

از فضل تو هامون شده چون فرش مَلَمَع وز صنع تو گردون شده چون سقف مقرنس
 (قوامی رازی، ۱۳۳۴، ص. ۱۶۴)

شفروه در بیتی دیگر از یکی از ترکیب‌بندهایش «مَلَمَع» را در معنی منسوج پر نقش و نگار آورده است:
 پوششش خیمهٔ غلامانست زیبن مَلَمَع و طاق^{۱۲} خضرا باد
 (نسخهٔ «ه»، برگ ۷۱)

مِیْزَر: برای «میزر» در فرهنگ‌ها معانی مختلفی آورده‌اند: دستار و عمامه، شلوار و ازار، دستمال، چادر. یکی از معانی «میزر»، «لنگ» است که در بیتی از شفروه آمده است:

از شوق اوست ورنه ز گرمابهٔ غروب بیرون چرا شتابد بی میزر آفتاب؟
 (نسخهٔ «ه»، برگ ۸)

«میزر» را فرهنگ‌ها در این معنی ضبط نکرده‌اند؛ اما ذیل «مِزَر»، معنی لنگ را بی هیچ شاهی آورده‌اند.

نمد ترکمانی: شفروه در شعری که در هجو مجیر بیلقانی (شاعر پارسی‌گوی قرن ششم هجری) سروده است، بیتی آورده است با این صورت:

آن اطللس سرخ در بر تو همچون نمادی است ترکمانی
 (نسخهٔ «ه»، برگ ۸۶)

از این بیت برمی‌آید که نمد ترکمانی در تقابل با اطللس (نوعی پارچهٔ ابریشمی) منسوجی است کم‌بها. دیگر

آنکه با توجه به اشاره شاعر به سرخی اطلس که در تقابل با رنگ نمد ترکمانی است، رنگ این نمد نیکو نیست و به احتمال قوی تیره است.

لغت‌نامه (ذیل «زَیغ») بیتی از معروفی به نقل از لغت فرس آورده است که تنها شاهد «نمد ترکمانی» است:

یکی زیغ^{۱۳} دیدم فکنده در او نمدپاره‌ای ترکمانی سیاه

(مدبری، ۱۳۷۰، ص. ۱۴۴)

از این بیت برمی‌آید که رنگ نمد ترکمانی، سیاه بوده است. در هجوی از شاعر همشهری و هم‌عصر شفروه، بر همان وزن و قافیه هجویه شفروه آمده است:

برر سینه او ز دور گویی بر خر نمادی است ترکمانی

(کمال‌الدین اصفهانی، ۱۳۴۸، ص. ۶۰۹)

با توجه به بیت کمال‌الدین، از نمد ترکمانی به‌عنوان جل خر استفاده می‌کرده‌اند.

۳. نتیجه

توجه به عناصر تکرارشونده در متون کهن سبب می‌شود تا مصحح بتواند برخی از دشواری‌های متن را براساس اطلاعات درون‌متنی حل کند؛ از این‌رو رابطه متقابل این متون با فرهنگ‌های لغت در تصحیح برخی خطاها و سهوها راه‌گشا است و به تصحیح و تکمیل متن و فرهنگ‌ها کمک می‌کند. در این مقاله براساس شعر شفروه به توضیح چند اصطلاح در حوزه البسه پرداختیم و با توجه به این شواهد، مداخلی تازه در این حوزه (لشکری، مشهر، نجمی) به فرهنگ‌ها افزودیم، شواهدی نیز برای مداخل بی‌شاهد (پاتابه، مجدد، مطرح، میزر / مئزر) فرهنگ‌ها آورده و خطاهای برخی از تعریف‌ها (ترکانی، عدنی) در فرهنگ‌ها تصحیح شد و گوینده اصلی برخی از ابیات که به‌خطا به شاعری دیگر نسبت داده شده‌اند، شناسایی گردید. شفروه برخی از این اصطلاحات را از منابع دینی و متون عربی گرفته است و این امر در پیوند با شغل شفروه است. شماری از این اصطلاحات نیز با توجه به اینکه در شعر شاعران هم‌عصر و همشهری شفروه آمده است، باید از انواعی باشد که در اصفهان آن عصر شناخته‌شده بوده و شفروه با آنها آشنا بوده است.

پی‌نوشت‌ها

۱. سه نسخه از این ترجمه در دست است: یکی در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۷۰۳۸، با تاریخ کتابت ۷۲۸ق و دیگری در کتابخانه دانشکده الهیات دانشگاه تهران، با شماره ۲۵۲ج، به تاریخ ۱۰۹۶ق (شفروه اصفهانی، ۱۳۹۱/بی‌تا، ص. ۴۲؛ ۴۳)؛ و نیز مجموعه‌ای موجود در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، به شماره ۱۲۳۸، بی‌تا (نک: بیگدلو / ملانظر، ۱۴۰۲، ص. ۹۸).

۲. نشانی نسخه‌هایی که از آنها در این مقاله استفاده کردیم، چنین است:

— (ه) [هند]: «دیوان شرف شفروه»، نسخه بایگانی ملی هند، از مجموعه رضا رامپوری (به شماره ۳۲۰۴ ردیف ۵۶۰۵ م).

تاریخ کتابت: ۲۶ ذی‌القعدة ۱۰۲۷ق. میکروفیلمی از این نسخه با شماره ۱۴۱۵ و عکسی با شماره‌های ۲۰۶۲ و ۲۰۶۳ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است. نسخه (ه) جامع‌ترین نسخه‌ای است که از دیوان شفروه در دست است.

— (ص) [صفی]: «مجموعه شعرا»، متعلق به بقعه شیخ صفی، نگهداری در کتابخانه سالتیکوف شچدرین سن پترزبورگ

- روسیه، به شماره ۳۲۲. تاریخ کتابت: میانه سال‌های ۱۰۵۲-۱۰۷۸ق.
- «ش» [شمس حاجی]: سفینه شمس حاجی تألیف ۷۴۱ق. این سفینه با تصحیح میلاد عظیمی به چاپ رسیده است و ما از این چاپ استفاده کردیم. در صفحات ۳۶۲ تا ۳۷۲، ۴۷۹ و ۴۸۰ این کتاب، اشعاری از «شرف‌الدین شفروه اصفهانی» آمده است.
- «خ» [خلاصة الأشعار]: «خلاصة الأشعار و زبدة الأفكار» (مجلد دوم از رکن اول)، تألیف ۹۹۳ق و تاریخ کتابت ۱۱ق، کاتب: ابن میرزا نظام شریف. نگهداری در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، به شماره ۷۷۹۰.
- «ک» [کاشی]: «دیوان افصح الشعرا شرف‌الدین شفر[و] علیه‌الرحمه»، نگهداری در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، به شماره ۲۵۸۹؛ تاریخ کتابت: دوشنبه ۱۲ جمادی الثانی ۱۰۱۵ق، کاتب: محمد صالح کاشی؛ ۱۷ سطری، شکسته نستعلیق، غیر مجدول، الفبایی. این نسخه مجموعه‌ای است از شعر چند شاعر (رضی‌الدین نیشابوری، ظهیرالدین فاریابی و شفروه) که از صفحه ۱۱۷ تا ۱۵۶ شامل شعر شفروه است.
- «ب» [بریتانیا]: موجود در کتابخانه موزه بریتانیا (به شماره 2846 or)، عکس این نسخه در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (به شماره ۳۱۷۶ و میکروفیلم ۱۵۰۱) موجود است. مورخ: عشر ثانی (دهه دوم) ربیع الأول ۱۰۱۹ق، کاتب: روحی رستم‌داری؛ و مهر محمد طالقانی در پایان دیوان آمده است. این نسخه مجموعه‌ای است شامل دیوان ۴ شاعر: اثیر اومانی، ادیب صابر، رفیع‌الدین لبنانی و شرف‌الدین شفروه که از برگ ۱۰۵ تا ۱۵۷ آن شامل دیوان شفروه است.
۳. اصل در نسخه «ه»: کز (!)؛ متن با توجه به معنی اصلاح گردید.
۴. نظام قاری گفته است:
- کـــه بـــس گر بـــیـــدت اـــنـــدر ازار کـــنـــیم اـــر نـــگـــردد قـــبـــا آشـــکار
(نظام قاری، ۱۳۹۱، ص. ۲۰۷)
۵. سیف فرغانی راست:
- عاشق به عالم ننگرد در خویشان هم ننگرد اندر ردای عیسوی ز ناز نتوان یافتن
(سیف فرغانی، ۱۳۶۴، ص. ۷۷۶)
۶. این محله در منابع عربی، از جمله *الأنساب*، «عدنی کویان» آمده است؛ شفیع کدکنی در *اسرار التوحید*، با توجه به ضبط نسخه‌ها، «عدنی کویان» آورده است (نک: محمد بن منور، ۱۳۷۶، ص. ۴۲۹؛ نیز نک: ابوروح لطف‌الله بن ابی‌سعد، ۱۳۸۴، ص. ۲۳۹). نیز در این باره، نک: *زریاب خویی*، ۱۳۳۲، ص. ۲۸۸. برخی نیز آن را «عدنی لوبان» آورده‌اند (نک: قیسی دمشقی، ۱۹۹۳م، ص. ۲۰۶).
۷. برتلس (Bertels) کوی عدنی کویان را «کوی ماهوت‌بافان» گفته است (Bertels, 1959/1346, p. 52).
۸. صاحب *لطائف المعارف*، از نوعی بُرد رازی (منسوب به شهرری) نام می‌برد که موصوف به برد یمنی است و از این رو، آن را از عدنیات دانسته است که به برد عدنی شباهت دارد (نک: *التهالبی*، بی‌تا، ص. ۱۱۱).
۹. در منابع عربی نیز گاه مؤلفان و مصححان «عدنی» را «عدنی» مشکول کرده‌اند که غریب است (نک: قیسی دمشقی، ۱۹۹۳، ص. ۲۰۶).
۱۰. چاپی: مششدر (!).
۱۱. در *لغت‌نامه* به نقل از *ناظم الأطبباء و منتهی الأرب* آمده است: «مُشَهَّرَة: حَلَّة مشهَرَة، حَلَّة نگارین».
۱۲. وطاق: خیمه.
۱۳. زیغ: فرش، گستردنی، حصیر و بوریا.

قرآن کریم.

ابن اثیر، مجدالدین ابوالسعادات المبارک بن محمد (۲۰۰۳م). *المختار من مناقب الأخیار (حققه و علّقه علیه مأمون الصاعرجی / عدنان عبد ربّه / محمد ادیب الجادر)*. مرکز زاید للتراث و التّاریخ.
ابوروح لطف‌الله بن ابی‌سعد، جمال‌الدین (۱۳۸۴). *حالات و سخنان ابوسعید ابوالخیر*. (مقدمه، تصحیح و تعلیقات: محمدرضا شفیعی کدکنی). سخن.
افشار، ایرج (۱۳۴۰). *سرنوشت تاریخی و باستانی*. یغما، (۱۶۴)، ۵۵۹-۵۵۱.

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/143670>

آذر بیگدلی، لطفعلی بیک (۱۳۳۶). *آتشکده آذر* (به کوشش حسن سادات ناصری). امیرکبیر.
برتلس، آ. ی (۱۳۴۶). *ناصرخسرو و اسماعیلیان*. (یحیی آرین‌پور، مترجم). بنیاد فرهنگ ایران. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۵۹)

برهان، محمد حسین بن خلف تبریزی (۱۳۴۲). *برهان قاطع* (به اهتمام محمد معین). کتاب‌فروشی ابن‌سینا.
البغوی الشافعی، ابومحمد الحسین بن مسعود الفراء (۲۰۰۰م). *تفسیر البغوی* (عبدالرزاق المهدی، محقق). دار احیاء التّراث العربی.
بیگدلو، میلاد، و حسین ملانظر (۱۴۰۲). *بررسی انتقادی ترجمه کتاب اطباق‌الذهب به همراه معرفی و ارزیابی دست‌نوشته کهن و نویافته از این ترجمه*. *کهن‌نامه ادب پارسی*، ۱۴ (۲)، ۷۷-۱۰۷.

<https://doi.org/10.30465/cpl.2023.40754.3087>

تاریخ سیستان (۱۳۶۶). (به تصحیح ملک‌الشعرا بهار). (ویراست دوم). پدیده خاور.
الثعالبی، ابو منصور عبدالملک بن محمد اسمعیل (بی‌تا). *لطائف المعارف*. بی‌نا.
الجاحظ، ابو عثمان عمرو بن بحر (۲۰۰۳م). *الحوایان* (وضع حواشیه: محمد باسل عیون السود). دار الکتب العلمیه.
جرجانی، اسماعیل (۱۳۶۹). *خفی علانی: خف علانی یا الخفیة العلانیة* (به کوشش علی‌اکبر ولایتی، محمود نجم‌آبادی). اطلاعات.
جمال‌الدین اصفهانی، محمد بن عبدالرزاق (۱۳۲۰). *دیوان* (تصحیح: حسن وحید دستگردی). چاپخانه ارمغان.
دوزی، ر. پ. آ (۱۹۸۰م). *تکمله المعاجم العربیة* (نقله إلى العربیة و علّق علیه محمد سلیم النعمی). دار الرشید للنشر.

الراغب الأصفهانی، البوالقاسم الحسین بن محمد (۱۹۹۹م). *محاضرات الأدباء و محاورات الشعراء و البلاء* (حققه و ضبط نصوصه و علّق حواشیه عمر الطباع). شرکه دار الأرقم بن أبی الأرقم.
رودکی سمرقندی (۱۳۷۶). *دیوان*. نگاه.

زریاب خویی، عباس (۱۳۳۲). *معرفی و نقد اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی‌سعید*. فرهنگ ایران‌زمین، (۱)، ۲۸۷-۲۹۰.
<http://noo.rs/1pKcM>

السمعانی، ابوسعید عبدالکریم بن محمد بن منصور التمیمی (۱۹۸۸م). *الأنساب* (تقدیم و تعلیق عبدالله عمر البارودی). دار الجنان.

سیف فرغانی (۱۳۶۴). *دیوان* (تصحیح و مقدمه: ذبیح‌الله صفا). فردوسی.

شفروه، شرف‌الدین (۱۳۹۱). *اطباق الذهب فی المواعظ و الخطب* (تحقیق و تصحیح: عبدالحمید ربیع‌نیا، ولی‌علی منش؛ ناشناس، مترجم). مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

شمس حاجی، محمد (۱۳۸۸). *سفینه شمس حاجی* (مقدمه، تصحیح و تحقیق: میلاد عظیمی). سخن.
عطرنامه علایی (۱۳۴۷). (به کوشش محمدتقی دانش‌پژوه). فرهنگ ایران‌زمین، (۱۵)، ۲۵۴-۲۷۶.

<http://noo.rs/NIbA3>

الفراهیدی، ابی‌عبدالرحمن الخلیل بن احمد (۱۴۱۰ق). *کتاب العین* (مهدی المخزومی، ابراهیم السامرائی، محقق). دار الهجره.

قوامی رازی، بدرالدین (۱۳۳۴). *دیوان* (تصحیح و اهتمام: میرجلال‌الدین حسینی ارموی). چاپخانه سپهر.
القیسرانی، ابوالفضل محمد بن طاهر (۱۸۶۵م). *الأنساب الممتعة*. بریل.

قیسی دمشقی، ابن ناصرالدین شمس‌الدین محمد بن عبدالله (۱۹۹۳م). *توضیح المشتبه: فی ضبط أسماء الرواة و أنسابهم و ألقابهم و کناهم* (حققه و علّق علیه محمد نعیم العرقسوسی). مؤسسه الرسالة.

کسایی، نورالله (۱۳۷۵). خوراک و پوشاک در آسیای مرکزی (سده ۲-۸ هجری قمری = ۸-۱۶ میلادی). فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، (۱۹)، ۱۰۳-۱۴۴. <http://noo.rs/8U6dD>

کمال‌الدین اصفهانی، ابوالفضل (۱۳۴۸). *دیوان* (به اهتمام حسین بحر العلوم). کتابفروشی دهخدا.
گردیزی، ابوسعید عبدالحی بن الضحاک بن محمود (۱۳۱۵). *زین الاخبار* (با مقدمه محمد قزوینی). کتابخانه ادب.
گلوی، مولوی محمد (بی‌تا). *شرح سکندرنامه*. منشی نول کشور.

مافروخی اصفهانی، مفضل بن سعد (۱۳۲۸). *ترجمه محاسن اصفهان* (حسین بن محمد بن ابی‌الرضا آوی، مترجم؛ به اهتمام عباس اقبال). شرکت سهامی چاپ.

مجد همگر. (۱۳۷۵). *دیوان مجد همگر* (به تصحیح و تحقیق احمد کرمی). ما.
محمد بن منور میهنی (۱۳۷۶). *اسرار التوحید* (مقدمه، تصحیح و تعلیقات: محمدرضا شفیعی کدکنی). آگه.

محمد، ابراهیم بن نور (۱۸۰۶م). *شمس اللغات* (به استصلاح: جوزف بریتو جنیر). چاپخانه هندوستانی.
مدبری، محمود (۱۳۷۰). *شرح احوال و اشعار شاعران بی‌دیوان در قرنهای ۳، ۴، ۵ هجری قمری*. پانوس.

مسعود سعد سلمان (۱۳۶۴). *دیوان* (به اهتمام و تصحیح مهدی نوریان). کمال.
معرفت، شهرت (۱۴۰۱). *دو اصطلاح حوزه البسه از دیوان شرف‌الدین شفروه اصفهانی*. در علی‌اکبر احمدی

دارانی و گلپر نصری (گردآورندگان)، *نامه سروشیار: یادنامه استاد جمشید مظاهری* (ج. ۱، صص ۱۴۳-۱۶۰). انتشارات ادبیات.

منوچهری، احمد بن قوس (۱۳۳۸). *دیوان منوچهری دامغانی* (به کوشش محمد دبیرسیاقی). زوار.
میبیدی، ابوالفضل رشیدالدین (۱۳۷۱). *کشف الأسرار و عده الأبرار* (معروف به تفسیر خواجه عبدالله انصاری؛ به سعی و اهتمام علی‌اصغر حکمت). امیرکبیر.

نظام قاری، محمود بن امیر احمد (۱۳۹۱). *کلیات نظام قاری* (تحقیق و تصحیح: رحیم طاهر). مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی / سفیر اردهال.

وراوینی، سعدالدین (۱۳۸۹). *مرزبان‌نامه* (به کوشش خلیل خطیب رهبر). صفی‌علیشاه.

وطواط، رشیدالدین (۱۳۳۹). دیوان (مقدمه و مقابله و تصحیح: سعید نفیسی). کتابخانه بارانی.

Reference

The Holy Quran.

- Abou Rouh Lotf-Allah bin Abi Sa'd, J. (2005). *The States and Sayings of Abu Sa'id Abo al-Khair* (M. R. Shafi'i Kdkani, Ed.). Sokhan. [In Persian].
- Afshar, I. (1961). Serendip, historical and ancient. *Yaghma*, (164), 551-559. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/143670> [In Persian].
- Al-Baqawi Al-Shāfi'i, A. (2000). *Tafsir al-Baqawi* (A. al-Mahdi, Ed.). Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Arabic].
- Al-Farahidi, al-Khalil ibn Ahmad ibn. (1990). *Kitab al-'Ayn*, (M. al-Makhzoumi, & I. al-amaraei, Eds.; 2nd Ed.). Dar al-Hijra Institute. [In Arabic].
- Al-Jahiz, A. U. B. (2003). *al-Hayawan* (M. B. Ayoun, Ed.). Dar al-Kotob Elmie. [In Arabic].
- Qaisarani, A. F. M. T. (1865). *Al-Ansab al-Muttafiqa*. Brill. al-Soud, Ed. Dar al-Kutub al-Ilmiyah. [In Arabic].
- Al-Raghib al-Isfahani, A. Q. H. M. (1999). *Mohāzarāt al-Odabā' wa Mohāwarat al-Shoara' wa al-Bolagha'* (O. al-Tabba', Ed.). al-Arqam bin Abi al-Arqam Company. [In Arabic].
- Al-Tha'ālibī, M. A. M. I. (n.d). *Lata'if al-Ma'arif*. [In Arabic].
- Al-Sam'ani, S. A. K. M. M. T. (1988). *Al-Ansab* (A. 'Omar al-Baroudi, Ed.). Dar al-Jinan. [In Arabic].
- Atrnameh Alai (1968). M. T. Daneshpajo, (Ed.). *Farhang Iran Zamin*, (15), 254-276. <http://noo.rs/NIBA3> [In Persian].
- Azar Bigdeli, L. B. (1957). *Atashkadeh Azar* (H. Sadat Naseri, Ed.). Amirkabir. [In Persian].
- Bertels, E. E. (1959). *Nasir Khosraw and the Ismailis* (Y. Arianpour, Trans.). Iranian Culture Foundation. [In Persian].
- Bigdeloo, M., & Mollanazar H. (2023). A Critical Analysis of the Translation of *Atbāgh al-Dhahab* With Introducing a Newly-discovered Old Translation of it and Comparing it With the Edited Text. *Kohan-name Adab-e Farsi*, 14(2), 77-107. <https://doi.org/10.30465/cpl.2023.40754.3087> [In Persian].
- Borhan, M. (1963). *Borhan-e qate* (M. Moin, Ed.; 2nd Ed.). Ebne-Sina Bookstore. [In Persian].
- Dozy, R. P. A. (1980). *Supplément aux dictionnaires arabes* (M. S. al-Nuaimi, Trans.). Dar Al-Rashid Publishing. [In Arabic].
- Gardizi, A. D. (1936). *Zayn al-aḡbār*, (M. Qazvini, Ed.). Adab Library. [In Persian].
- Golavi, M. M. (n.d). *Commentary on Skandarnamēh*. Munshi Naval Kishor. [In Persian].
- Jamal al-Din Esfahani, M. A. (1941). *Divan* (H. Vahid Dastgardi, Ed.). Eram Printing House. [In Persian].
- Jorjani, I. (1990). *Khafi Alayee (Khuff Ala'i or Al-Khafaiah 'Alaeiyah)* (A. A. Velayati, & M. Najm-Abadi, Eds.) Ettelaat Publications. [In Persian].
- History of Sistan* (2nd Ed.). (1987). Malek al-Sho'ara Bahar, (Ed.). Padideh khavar. [In Persian].
- Ibn-e Athir, M. M. (2003). *Al-Mukhtār min Manāqib al-Akhyār* (M. al-Sa'arji, A. Abd Rabbeh, & M. Adib al-Jader, Eds.). Center of Zayed for Heritage and History. [In Arabic].
- Ibrahim Bin Noor, M. (1806). *Shams al-Loghat* (J. Brito Janir, Ed.). Hindustani Printing House. [In Persian].
- Kamal al-Din Esfahani, A. (1969). *Divan* (H. Bahr al-'oloumi, Ed.). Dehkhoda Bookstore Publishing. [In Persian].
- Kasaei, N. (1996). Food and Clothing in Central Asia (2nd to 8th Century AH = 8th to 16th Century A.D.), *Farhang, Institute for Humanities and Cnltural Studies*, (19), 103-144. <http://noo.rs/8U6dD> [In Persian].
- Qaisi Dimashqi, I. N. D. Sh. D. M. A. (1993). *Tawdih al-Moshtabah (fi Zabt Asma' al-Rpwat wa Ansabihim wa Alqabihim wa Konahum)* (M. Na'im al-'Arqsusi, Ed.). Al-Risala Institution. [In Arabic].
- Qavami Razi, B. D. (1955). *Divan* (M. J. D. Hosseini Ormavi, Ed.). Sepehr Printing House. [In Arabic].

- Mafarrukhi, M. (1949). *Translation of maḥāsen Eṣfahān*, (A. Eqbal, Ed.; H. Āwī, Trans.). Joint Stock Printing Company. [In Persian].
- Marefat, Sh. (2022). Two terms from the field of clothing from the Divan of Sharaf al-din Shafarvah Isfahani. In A. A. Ahmadi-e Darani, & G. Nasri, (Eds.), *Nameh Soroushyar: Memoriam of Professor Jamshid Mazaheri* (vol. 1, pp. 143-160). Adabiyat Publications. [In Persian].
- Majd Hamgar. (1996). *Divan-e Majd Hamgar* (A. Karami, Ed.). Ma. [In Persian].
- Manochehri, A. G. (1959). *Divan Manochehri Damghani* (M. Dabirsiaghi, Ed.). Zawwar Bookstore Publishing. [In Persian].
- Mas'ud Sa'ad Salman, (1985). *Divan* (M. Noorian, Ed.). Kamal. [In Persian].
- Meybodi, A. F. R. (1993). *Kashf al-Asrar va Oddat-al-Abrar (known as the Commentary of Khaje Abdullah Ansari)* (A. Asghar Hekmat, Ed.). Amirkabir. [In Persian].
- Modabberi, M. (1991). *The Description of the Conditions and Poems of Poets without a Divan*. Panos. [In Persian].
- Mohammad bin Monavvar Mihini. (1997). *Asrar al-Tawhid*, (M. R. Shafi'i Kadkani, Ed.). Agah. [In Persian].
- Nezam Qari, M. A. A. (2012). *Kulliyat-e-Nezam Qari* (R. Taher, Ed.). Majlis Shura Documentation Center / Safar Ardahal. [In Persian].
- Roudaki Samarqandi, (1997). *Divan*. Negah. [In Persian].
- Seif Farghani, (1985). *Divan* (Z. Safa, Ed.). Ferdowsi. [In Persian].
- Shafarvah Isfahānī, Sh. (2012). *Atbaq al-Dhahab fi Al-Mawa'ez wa Al-Khuṭaban unknown translator* (A. H. Rab'einia, & V. Ali Manesh, Ed.). Majles Publishing. [In Persian].
- Shams Haji, M. (2009). *Safina Shams Haji* (M. Azimi, Ed.). Sokhan. [In Persian].
- Varavini, S. (2010). *Marzbannameh* (Kh. Khatib Rahbar, Ed.). Safialishah. [In Persian].
- Vullers, J. A. (1855). *Lexicon persico-latinum*. Impensis Adolphi Marci.
- Watvat, R. (1960). *Divan* (S. Nafisi, Ed.). Barani Library. [In Persian].
- Zaryab Khoyi, A. (1953). Introduction and Critique of 'Asrar al-Tawhid fi Maqamat al-Sheikh Abu Sa'id. *Farhang Iran Zamin*, (1), 287-290. <http://noo.rs/1pKcM> [In Persian].